

Pe TESTİ VE TÜRKİYE İÇİN BİR UYGULAMA

A. Karun Nemlioğlu*

1. GİRİŞ

Ekonometrik model yapımında ve oluşturulan modellerin mukayesesinde, şimdiye kadar kabul edilen yaklaşım, farklı matematiksel biçimlerin karşılaştırılmasının olanaksız olduğu şeklinde belirmişti. Dolayısıyla, ele alınan konu, farklı biçimlere uygun olduğu zaman, bu alternatiflerin mukayesesi olanaksız görülmekteydi. Böyle durumlarda kısmen de olsa, subjektif kriterlere başvurarak karar verilme yoluna gidiliyordu.

Oysa 1970'li yılların ortalarından itibaren gelişmeye başlayan yeni görüşlere göre, farklı matematiksel biçimlerin ve değişgenleri itibariyle denk olmayan (non-nested) modellerin farklı yöntemlerle tahmin edilen parametrelerine ilişkin sonuçların mukayesesi mümkün görülmektedir¹. Bu konuda geliştirilmiş bulunan birçok test tekniğinden biri de Pe testidir. Bu test yardımıyla, farklı matematiksel biçimlere sahip modeller karşılaştırılabilir hale gelmişlerdir.

Biz bu çalışmamızda Pe testine temel oluşturan P ve J test tekniklerini ele alıp kısa bir açıklamasını yapmaya ve nihayet adı geçen testin daha iyi açıklayabilmek amacıyla, Türkiye için bir uygulamasını oluşturmaya çalıştık.

---

* A. Karun Nemlioğlu, İ.Ü. İktisat Fakültesi Ekonometri Bölümü öğretim üyesidir.

1 P.J. Dhrymes "Restricted and Unrestricted reduced forms: Asymptotic distribution and relative efficiency" *Econometrica* 1973, Vol 41, s. 119.

J.A. Hausman "Specification tests in econometrics" *Econometrica* 1978, vol 46, s. 1251-1272.

E. Leamer "Specification searches" John Wiley, Pub. Inc., New York 1978.

R. Davidson and J.G. MacKinnon "Several tests for model specification in the presence of alternative hypothesis" *Econometrica* 1981, Vol 49, s. 781-793.

Konunun güncelliği ve kapsamlı veri bulabilme olanaklarını da düşünerek 1970-1990 yılları arasında Türkiye'deki para stoğu yıllık değişimleri ele alınarak açıklanılmaya çalışılmıştır.

Sonuç olarak oluşturulan alternatif modellere (doğrusal ve logaritmik biçim için) Pe testi uygulamaya çalışılmış ve bu modellerin karşılaştırması yapılmıştır.

2. Ekonometrik Model Yapımı ve Alternatif Model Spesifikasyonlarının İrdelenmesi

Ampirik ekonometrik araştırmalarda, model yapımı çok önemli bir aşamayı oluşturmaktadır. Model spesifikasyonunun doğru belirlenmesi.

- İlgili iktisat teorisinin doğru saptanması,
- Matematiksel biçimin doğru belirlenmesi,
- Parametrelerin, değişgenlerin ve hatapaymın spesifikasyonlarının doğru yapılması, gibi aşamaların başarılı olmasına bağlıdır².

Bu aşamalarda ortaya çıkabilecek aksaklıklar parametrelerin sahip olması gereken özelliklerini olumsuz yönde etkileyecektir^{2*}. Ayrıca hatapayların dağılımıyla ilgili varsayımlardan sapmaların meydana gelmesi de zaman zaman söz konusu olacaktır³.

Ekonometrik modellerin başarısında, yukarıda belirttiğimiz aşamaların beraberce düşünülmesi, ön testlerin ve çözüm sonrası testlerin de, bu fikir doğrultusunda değerlendirilmesi, etkili olacaktır. Ele alınan olaylarla ilgili iktisat teorisi, değişgenlerin ve parametrelerin doğru spesifikasyonu konusunda önemli fikirler verecektir. Ancak, iktisat teorisinin kesin ve her olaya uygulanabilir özelliğe sahip olup olmadığı da tartışılabilir bir konudur. Dolayısıyla, modele dahil edilecek değişgenlerle ilgili tahmin edilen parametrelerin güvenilirlikleri yanında, alternatif (matematiksel) biçimlerin de test edilmesi gerekli olabilmektedir.

² Ahmet Kılıçbay, "Ekonometrinin Temelleri", İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayın no. 464. İstanbul 1980, s. 252-262.

^{2*} Ahmet Kılıçbay, age., s. 229-242.

³ Mehmet Genceli, "Ekonometride istatistik ilkeler", Filiz Kitabevi, İstanbul 1989, s. 19-34.
Damordar Gujarati, "Basic econometrics", Mc Graw Hill International Editions, 2. baskı, s. 647-652.
Varsayımlardan sapmaların sonuçları için bakınız: Ahmet Kılıçbay, s. 232, 234, 259.

Klasik ekonometrik yaklaşımlar, aynı yapıdaki modellerin karşılaştırılmasına olanak sağlar. Örneğin, iki doğrusal veya iki üstel model ancak kendi aralarında karşılaştırılabilirler. Bunun yanında aynı model için farklı tahminediciler vasıtasıyla elde edilen parametreler tahminleri karşılaştırılabilirler⁴. Buna rağmen, klasik yaklaşımlar, farklı biçimlerin mukayeselerini mümkün görmemektedir. Bunun temel nedenleri arasında, parametrelerin özelliklerinin farklı olması, yani doğrusal ve doğrusal olmayan modellerin parametrelerinin anlamlarının farklı olması gösterilmektedir⁵.

Örneğin aşağıdaki iki farklı biçimde:

$$(I) \quad Y = a_0 + a_1x_1 + u$$

$$W = \beta_0 \cdot X_1^{\beta_1} \cdot e^u \quad (II)$$

$$\text{Log } W = \text{Log } B_0 + B_1 \text{Log } x_1 + u$$

(I) nolu modelin parametresi

$$a_1 = \frac{\partial Y}{\partial X} \quad \text{eğimi verilirken}$$

(II) nolu modelde β parametreleri

$$b_1 = \frac{\partial Y}{\partial X} \times \frac{X}{Y} \quad \text{elastikiyetleri ifade etmektedir.}$$

Dolayısıyla, bu anlam farkı a ve β parametrelerinin karşılaştırılmasında sorunlar yaratmaktadır. Oysa böyle iki farklı biçimdeki modelin mukayesesi Davidson ve MacKinnon yaklaşımı ile mümkün kılınmıştır.

2.1. Farklı Matematiksel Biçimlerin Karşılaştırılması

Farklı matematiksel biçimlere (form) göre düzenlenmiş modellerin sonuçlarının karşılaştırılması konusunda Quandt, Deaton, Pesaran, MacKinnon ve Davidson önemli çalışmalar ve aşamalar yaparak, bu görüşün

4 Nonnested modellerin karşılaştırılması konusunda Bkz. J.G. MacKinnon "Model specification tests against nonnested alternatives" *Econometric Review*, 1983. Vol. 2.
Gregory C. Chow, "Econometrics", Mc. Graw Hill. Int. Book Comp. Singapore 1983, s. 313-317.

5 Ahmet Kılıçbay, "Ekonometrinin temelleri", s. 219-224.

benimsenmesinde önemli bir paya sahip olmuşlardır⁶⁻⁷

Bu çalışmada da Davidsor ve MacKinnon'un yaklaşımı temel alınmıştır⁸.

Bu mukayese teknikleri P ve J testleri olarak adlandırılmaktadır. Bu testler yardımıyla, farklı parametre tahmin yöntemleri vasıtasıyla tahmin edilmiş modeller yanında, denk olmayan (nonnested) modeller ve farklı matematiksel biçimlere göre düzenlenmiş modellerin ayrı ayrı mukayesesi mümkün olmaktadır. Testler alternatif modellerden birinin tercih edilmesini zorunlu kılan klasik hipotez testleri mahiyetinde değildir; yani, yapılan testler sonucunda M1 ve M2 alternatif modellerinden birinin diğerine tercih edilebileceği veya her iki modelin de red veya kabul edilebileceği sonucuna varılabilir⁹.

2.1.1. Denk olmayan (Non nested) regresyon modellerinin mukayesesi

Klasik testlerde denk (nested) modellerin testleri ele alınmaktadır. Kısacası, test edilen Ho hipotezi, alternatif hipotezin özel bir halidir. Buna rağmen değişkenleri itibariyle uyumlu, denk olmayan (nonnested) modellerle sıkça karşılaşılmaktadır. Birçok durumda iki ya da daha çok nonnested modelin mukayesesi de gerekmektedir. İlgili literatür incelendiğinde, bu gibi durumlarda testlerin Gauss-Newton Regresyonu yoluyla uygulandığı anlaşılmaktadır. Bu konudaki referanslara klasik ekolde pek sık rastlanmamakla birlikte Atkinson'un¹⁰⁻¹¹ ve Cox'un¹² bazı çalışmaları bulunmaktadır. Ayrıca Cox'un temel alan Peseran onun fikirlerini doğrusal modellere uygulamıştır¹³. Doğrusal olmayan regresyon modelleri için Peseran ve Deaton'un ortak bir çalışması da

6 R.E. Quandt, "A comparison of methods for testing nonnested hypothesis", *Review Economics and statistics*, 1974, Vol 56, s. 92-99.

7 M.H. Peseran and A.S. Deaton, "Testing nonnested nonlinear regression models", *Econometrica* 1979; Vol 46, s. 667-694.

8 Russel davidson, James G. Mackinnon, "Estimation and inference in econometrics" Oxford University Press inc. 1993, s. 380-386.

9 Klasik hipotez testlerinde ya esas hipotez kabul edilmekte veya kredi halinde H1 geçerli kılınmaktadır.

10 A.C. Atkinson, "A test for discriminating between models", *Biometrika* 1969, Vol 56, s. 337-347.

11 A.C. Atkinson, "A test for discriminating between models", *Journal of Royal Statistical Society* 1970, Series B Vol. 32, S. 323-353.

12 D.R. Cox, "Test of seperate families of hypotheses" *Proceeding of the fourth Berkeley Symposium on mathematical statistics and probability* 1961, s. 105-123.

13 M.H. Peseran, "Comparison of local power of alternative lest of nonnested regression models". *Econometrica* 1982, Vol 50, s. 1287-1305.

bulunmaktadır^{14-14*}. Davidson ve MacKinnon aritifikal (yapay dönüştürülmüş) regresyon konusunda yaptıkları çalışmalarıyla konuyu geliştirmiştir¹⁵.

Nonnested modelleri daha iyi tanımlayabilmek için iki doğrusal olmayabilen regresyon modelini ele alalım. Bu modeller aynı bağımlı değişgeni farklı iktisadi teorilere göre açıklayan modeller olsun:

$$M_1 : Y = X(\beta) + U_1 \quad E(U_1 U_1) = \sigma_1^2 I$$

$$M_2 : Y = Z(\theta) + U_2 \quad E(U_2 U_2) = \sigma_2^2 I$$

Tanım gereği Q sabit kalmak üzere $Z(Q) = X(g(Q))$ eşitliğini sağlayacak bir g dönüştürücü matrisi (mapping) bulunmaktadır. Aynı şekilde β içinde, $X(\beta) = Z(h(\beta))$ eşitliğini sağlayacak h dönüştürücü matrisi veya başka bir deyişle β nm Q üzerinde resmi (izi) bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu iki model denk olmayan (nonnested) modellerdir.

Daha basit bir örnekle izah etmeye çalışalım ve aşağıdaki doğrusal modelleri ele alalım:

$$X_t(\beta) = \beta_0 + \beta_1 X_{t1} + \beta_2 X_{t2} + U_1 \quad (1)$$

$$Z_t(a) = a_0 + a_1 X_{t1} + a_2 X_{t3} + U_2 \quad (2)$$

bu modellerden (2) nolu olanına X_{t2} değişgeni ilave edilirse, yani fonksiyon genişletilirse

$$Z_t^* = a_0 + a_1 X_{t1} + a_2 X_{t3} + a_3 X_{t2} + U_3 \quad (3)$$

yeni bir fonksiyon elde edilir.

Artık (1) nolu modelle (3) nolu model, denk (yuvalanmış, nested) olacaktır. (a_2) nin değerini sıfıra denkleştirirsek (3) nolu model (1) nolu modele

14 M.H. Peseran and A.S. Deaton "Testing non-nested nonlinear regression models" *Econometrica* 1978, s. 677-694.

14* A.S. Deaton, "Spesification and testing in applied demand analysis", *Economic Journal* 1978, Vol. 88, s. 524-536.

15 R.Davidson and J.G. MacKinnon "Several tests for model spesification in the presence on alternative hypotheses" *Econometrica* 1981, Vol 49, s. 781-793.
R. Davidson and J.G. MacKinnon, "Estimation and inference in econometrics", Oxford University press inc. 1993, s. 381.

dönüştürülebilir. Nonnested test uygulamanın en kolay yolu denklemleri (artificial) yapay olarak denk (nested) hale getirmektir. Bunun için mukayese edilen regresyon denklemlerinden daha genel olan birini genişletip, sonra bu modeli diğer model veya modellere karşı test edilir.

Hileli bileşik model şöyle elde edilir:

$$M_c: Y = (1-\emptyset) X (\beta) + \emptyset Z(a) + u$$

burada $\emptyset$ parametresi M1 ve M2 yi M_c içine almak için geliştirilen bir parametredir. $\emptyset \approx 0$ ise M_c , M1 e dönüşür; $\emptyset = 1$ ise M_c , M2 ye dönüşür. Fakat birçok durumda (3) nolu modeldeki $\emptyset$, β , a parametrelerinin hepsinin ayrı ayrı tanımlanamamasından dolayı tahmin edilmeleri sorunludur. M_c modelinde bulunan 7 parametreden (3 adet β , 3 adet a ve $\emptyset$) sadece 4 tanesi (sabit, X_1 , X_2 , X_3 için) tanımlıdır. Bu nedenle M1 test edilmek isteniyorsa, M2 altında (a) yı tahmin edip, aynı özelliklere sahip olan (3) nolu modelde yerine koyularak tahmin yapılır ($\hat{a}$), (a)nın doğrusal olmayan tahmini olsun; $\hat{z} = z(\hat{a})$ olmak üzere

$$M_c : Y = (1 - \emptyset) x (\beta) + \emptyset \hat{z} + u \quad (4)$$

elde edilir.

M_c modelinde tahmin edilecek (K_{1+1}) parametre kalmıştır. H_1 , $\emptyset$ ve β nm asimtotik olarak tanımlanabilir olması kaydıyla, denk olmayan (nonnested) M1 ve M2 modelleri test edilebilir.

M1 in testinde H_0 temel hipotezimiz $\emptyset = 0$ olup, standart t testi yapılabilmektedir¹⁶. J testi olarak adlandırılan bu test 4 nolu formülün doğrusal olmayan en küçük kareler (NLS) tahminlerinde de $\emptyset = 0$ için standart t testi kullanılır. J testi olarak adlandırılmasının nedeni ise, β ve $\emptyset$ nm eklemlili (jointly) olmasıdır.

Alternatif olarak $x(\beta)$ doğrusal olmayan bir biçim ise Gauss Newton Regresyonu yardımıyla P testi uygulanır.

$$y - \hat{x} = \hat{X}b + a(\hat{z} - \hat{x}) + \text{artıklar}$$

burada $\hat{x} = x(\hat{\beta})$ tahmin vektörü, $\hat{X} = X(\hat{\beta})$ matrisi olup, $x(\hat{\beta})$ nm beklenen $\hat{\beta}$ (NLS) ya göre türevidir ve ($n \times K_1$) boyutlu bir matristir. M1 altında β nm NLS

16 R. Davidson and J.G. MacKinnon, "Several tests for model specification in the presence of alternative hypotheses", *Econometrica* 1981, Vol. 49, s. 781-793.

tahminleri β olur. Hc de $\emptyset = 0$ ve $\beta = \hat{\beta}$ olması beklenir. M1 altında Gauss Newton regresyonunda genel olarak J ve P testleri asimtotik olarak denktir.

M2 nin Mc ye karşı testi için J testi:

$$Y = (1 - \emptyset) z(a) + \emptyset \hat{X} + u \quad (5)$$

fonksiyonu kullanılır. P testi için ise

$$y - \hat{z} = \hat{z}c + p(\hat{x} - \hat{z}) + \text{artıklar} \quad (6)$$

formülünü kullanılır.

M1 ve M2 için ayrı ayrı uygulanıp çeşitli varsayımlar altında mukayese sağlanabilir. Mukayesenin özü, farklı değişgen grupları içeren model spesifikasyonları veya farklı tahmin yöntemleriyle yapılmış parametre tahminlerini içeren denk olmayan (nonnested) modellerin mukayesesidir.

M1 altında $\emptyset = 0$ in red edilmesi alternatif modelin de hatalar üzerinde etkisi olduğunu yani H_0 modelinin tek başına ilişkiyi belirleyemediğini, dolayısıyla M1 modelinin zayıf olduğunu ve red edilmesi gerektiğini gösterir. Ancak bu M1 modelinin güçlü olduğunu kabul etmek için yeterli değildir. Bu nedenle M2 de test edilmelidir. Test sonucunda, M2 de yetersiz bulunup red edilebilir veya M1 ve M2 modellerinin her ikisi birden modellerinden ikisi birden güçlü (uygun bulunup kabul edilebilir.

Küçük örnekler için P ve J testine alternatif olarak Amemiya¹⁷ Leamer¹⁸, Pollakve Wales¹⁹ tarafından yapılmış çalışmalar sayılabilir.

$$Y = Xb + \emptyset Pzy + \text{hata payı} \quad (7)$$

$$P(z) = Z(Z'Z)^{-1} Z'$$

$b = (1 - \emptyset) \beta$ olmak üzere küçük örnekleri için (θ) nın NLS tahmini y yerine $\hat{x}$ konularak

$$\{x - z(\theta)\}' \{x - z(\theta)\}$$

17 T. Amemiya, "Selection of regressors", *International Economic Review* 1980, Vol. 21, s. 331-354.

18 E.E. Leamer, "Model choice and spesification analysis", *Handbook of Econometrics* 5. bölüm, Vol. I, editor Z. Griliches and M.D. Intriligator Nort Holland, Amsterdam 1983.

19 R.A. Pollak and T.J. Wales "The likelihood dominance criterion: a new approach to model selection" *Journal of Econometrics* 1991, Vol 47, s. 227-242.

den olayı

$$y = x\beta + \epsilon \quad (8)$$

bu Ja testidir. Benzer olarak doğrusal olmayan formlarda çeşitli parametre tahmin yöntemleri için Pa testi oluşturulur.

Buraya kadar görülen P ve J testleri farklı parametre tahminleri içeren denk olmayan (nonnested) modellerin spesifikasyon testi mahiyetindedir²⁰⁻²¹.

Daha karmaşık olmasına rağmen Pa ve Ja testleri, zaman zaman P ve J testlerine göre daha az güçlüdür.

2.1.2. Farklı biçimlerin karşılaştırılması

Birçok durumda bağımlı değişgenin değerinin pozitif olması dolayısıyla değişgenlerin asli veya logaritmik değerleri kullanılabilir. İşte model seçiminde, logaritmik veya doğrusal modele karar vermek için, daha önceki bölümde ele alınan J ve P testlerinin özel bir şekli kullanılabilir. Yani, klasik ekonometrik yaklaşımdan farklı olarak, J ve P testleri, üstel (logaritmik) veya doğrusal spesifikasyonların mukayesesinde kullanılabilir.

Parametreleri doğrusal olan iki model ele alalım:

$$y_t = \sum_{i=1}^k \beta_i X_{ti} + \sum_{j=1}^l \gamma_j X_{tj} + u_t; u_t \sim \text{NID}(0; \sigma^2) \quad (9)$$

$$\log y_t = \sum_{i=1}^k \beta_i \log X_{ti} + \sum_{j=1}^l \gamma_j X_{tj} + u_t; u_t \sim \text{NID}(0; \sigma^2) \quad (10)$$

MacKinnon bu notasyonun klasik Box-Cox modeliyle aynı olduğunu belirtmektedir²². Birçok test klasik Box-Cox modelini temel almaktadır ve (Lagrange Multiplier). Lagrange çarpanı vasıtasıyla spesifikasyon testi

20 G.R. Fisher and M.McAleer, "Alternative procedures and associated test of significance for non-nested hypotheses" *Journal of Econometrics* 1981, Vol. 16, s. 103-119.

21 L.G. Godfrey, "Testing non-nested models after estimation by instrumental variables or least squares" *Econometrica* 1983, Vol 51, s. 355-365.

22 R. Davidson and J.G. MacKinnon, "Estimation and inference in econometrics" Oxford University Press, New York 1993, s. 502.

oluşturmaktadır²³⁻²⁴.

$$B(y_t, \lambda) = \sum_{i=1}^k \beta_i B(X_{ti}, \lambda) + \sum_{j=1}^l \gamma_j Z_{tj} + u_t ; \text{NID}(0; \sigma^2) \quad (i i)$$

Formül (9) da Ho hipotezi test edilirken $\lambda = 1$ dir. Bu modelin çözümünde gerekli olan U_t ve σ^2 lerin tahmini ML (en çok benzerlik veya maksimum olasılık) metoduyla yapılır. Oldukça uzun ve zahmetli bir dönüşümden sonra ortaya çıkarılan regresyon değişkenleri t dağılımına uyduğundan standart t testi uygulanır.

Doğrusal ve doğrusal olmayan modellerin karşılaştırılmasında kabul edilen diğer yaklaşım Davidson ve MacKinnon'un yaklaşımıdır.

Tarafımızdan da daha uygulanabilir bulunan bu yaklaşıma göre karşılaştırılacak doğrusal ve logaritmik modeller aşağıdaki gibi belirlenmiş olsun:

$$M_1: y_t = X_t (\beta) + u_{it} \quad u_{iz} \sim \text{NID}(0; \sigma^2) \quad (12)$$

$$M_2: \log y_t = Z_t (\gamma) + u_{zt} \quad u_{zt} \sim \text{NID}(0; \sigma_2^2) \quad (13)$$

Ele alınan bu modellere J veya P testleri uygulanabilir. 1 testi ML tahminleri vasıtasıyla M_c' ve M_c'' için DLR (Double Length Artificial Regression) vasıtasıyla yapılabilir²⁵. Eğer regresyon değişkenlerine dönüşüm uygulayarak bu farklı kalıptaki denk olmayan (non-nested) modelleri Gauss - Newton regresyonuna çevirirsek M_1 modeli için P_E testi

$$y - x = Xb + a(z - \log x) + \text{artıklar} \quad (14)$$

ve M_2 modeli için P testi

$$\log y - z = Zc + d(x - \exp z) + \text{artıklar} \quad (15)$$

burada a ve d parametreleri için standart t testi uygulanır. M_1 için $a = 0$; M_2

23 G.E.P. Box and D.R.Cox "An analysis of transformation" Journal of the Royal Statistical Society, 1964, Series B vol 26, s. 211-252

24 W.K. Newey and K.D.West "Hypotheses testing with efficient method of moment estimators" International Economic Review, 1987 vol 28, s. 777-787.

25 R. Davidson and J.G. MacKinnon "Estimation and inference in econometrics" Oxford Univ. Press, New York 1993, s. 506.

26 $(Y - \hat{Y}) = u$; nun model değişkenleriyle açıklanıp açıklanamayacağını araştırmak regresyonun temel şartı olan hata yapı vektörüyle X data matrisinin, yani bağımsız değişkenlerin, ortogonal olma şartının irdelenmesidir.

için $d = 0$ test edilir²⁶.

3. Pe testinin para stoğu modeline uygulaması

Çalışmamızın bundan önceki bölümlerinde ele aldığımız Pe testinin uygulanışını daha iyi açıklayabilmek amacıyla, Türkiye’de 1970-1990 yılları arasında para stoğu (M1) de meydana çıkan yıllık değişimleri farklı matematiksel biçimler ile açıklamaya çalıştık.

Model çalışmamızda, M1 değişkenini esas almamızın temel nedeni, bu değişgenin yapısı itibariyle farklı matematik biçimlere ve model spesifikasyonlarına uygun olabilmesidir. M1 para stoğu yada para talebinin doğrusal mı, yoksa logaritmik (üstel) değişim mi izlediği bu iki modelin mukayesesi sonucu belirlenecektir. Ayrıca, M1 reel değerleriyle değil, cari değerleriyle ele alınmıştır. Bunun nedeni reelleştirme işlemini yapacak serinin ekonominin tüm katmanlarının yapısal özelliklerini yansıttığındaki zorluklardır. Ayrıca reelleştirme işlemi sonucu, serinin ikili yapısının bozulması ihtimali de gözardı edilemez. Reelleştirme işleminde kullanılacak serinin oluşturulmasında meydana gelebilecek bir hata, model spesifikasyonunun olumsuz yönde etkileyerek, başarısız modelin red edilmemesi ihtimalini de arttırabilecektir.

Araştırmamızda kullandığımızı değişgenler ve kaynaklar aşağıda sıralamıştık:

M1	Para Stoğu ²⁷
DBDOLY	Dış Borçlar (Dolar ile) ²⁸

$X_j^T(Y - \hat{Y}) = 0$ şartı araştırılmaktadır. Modelde herhangi bir şekil şartı bozukluğu, spesifikasyon hatası yoksa bu şart yerine gelecektir. Regresyon denklemi 14 ve 15 deki diğer değişgenler ise H_0 hipotezinin geçerli olup olmadığının testi için geçerlidir. Yani alternatif model tahminleriyle H_0 hipotezinde belirlenen tahminlerin farkının hata payı üzerindeki etkisi a ve d parametreleri vasıtasıyla test edilmektedir. Dolayısıyla ele alınan modellerin, alternatif modellere karşı gücü (yeterliliği) bu parametreler vasıtasıyla test edilir.

$(Y - \hat{Y})^T (\hat{Y} - \tilde{Y}) = 0$ ise yani hata payı vektörü alternatif tahminlerin farkları vektörüne ortogonal ise a veya d parametresinin sıfır olması beklenir. Dolayısıyla hipotezde ele alınan temel regresyon denkleminin yeterli olduğu kanısına varılır.

27 TCMB Üç Aylık Bülten, 1987 - 11 Nisan / Haziran, Ankara, s. 32.
TCMB Üç Aylık Bülten, 1991 - 1 Ocak / Mart, s. 266.
TCMB Üç Aylık Bülten, 1991 - III Temmuz / Eylül, s. 224.
TCMB Üç Aylık Bülten, 1991 - III, s. 191.

28 D.İ.E. Aylık İstatistik Bülteni, 1990-VII-VIII.
D.İ.E. Aylık İstatistik Bülteni, 1990-VIII-X, s. 77.

ITOS	(1968=100) İstanbul Ticaret Odası Toptan Eşya Fiyatları İndeksi ²⁹
KURD	Dolar Kuru ³⁰
MBTK	Merkez Bankası Toplam Kredileri ³¹
TIBB	Toplam İç Borçlar (bütçeden) ³²
T	Zaman
DW	Düzenleyici değişgen

Tablo I. Model Çözümlerinde Kullanılan Değişgenlere Ait Veriler

obs	DBDÖLY	ITOS	KURD	MBTK	TIBB	DW
1970	1928.700	118.6000	15.15000	14.67200	17.42400	0.000000
1971	2209.700	138.7000	14.30000	15.18900	20.94600	0.000000
1972	2300.400	160.2000	14.30000	15.78700	23.85600	0.000000
1973	2654.200	193.9000	14.28000	19.89300	26.73300	0.000000
1974	2901.100	246.0000	14.13000	30.98200	28.10600	0.000000
1975	3012.300	274.0000	15.30000	44.13900	48.01300	0.000000
1976	3822.100	321.5000	16.83000	70.08000	70.63900	0.000000
1977	4409.900	413.3000	19.64000	96.86800	98.25800	0.000000
1978	6125.000	634.6000	25.50000	114.25800	118.45700	0.000000
1979	9251.000	1111.500	35.70000	145.4000	192.45200	1.000000
1980	11372.00	2115.200	91.04000	177.0000	245.84500	1.000000
1981	16861.00	2836.500	124.5500	242.2000	304.73600	1.000000
1982	17619.00	3613.700	188.6000	345.4000	777.75100	1.000000
1983	18271.00	4528.700	285.6000	428.1000	1229.95400	0.000000
1984	20359.00	6778.100	446.3700	535.0000	1899.27100	0.000000
1985	25476.00	9606.200	579.7100	646.0000	3761.16400	0.000000
1986	32101.00	12251.90	759.6300	1047.400	8754.41300	0.000000
1987	40228.00	17064.70	1023.440	1465.300	17219.00	1.000000
1988	60772.00	27443.60	1816.250	2734.400	28458.00	0.000000
1989	41021.00	45251.40	2316.000	4592.700	42012.00	1.000000
1990	49036.00	67731.20	2933.000	6960.400	55376.00	0.000000

29 İ.T.O. Fiyat İndeksleri, 1994 Şubat, İstanbul, s. 16-17.

30 TCMB Üç Aylık Bülten, 1991-III, s. 96.

31 TCMB Üç Aylık Bülten, 1987-II, s. 30.

TCMB Üç Aylık Bülten, 1987-III, s. 222.

32 TCMB Bültenleri, DİE yıllıkları ve Türkiye 90, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler; İTO, İstanbul, s. 53.

3.1. Doğrusal Biçime Uygun Modeller

Uygulamanın amacı, Türkiye için genel bir para talebi (para stoğu) modeli oluşturmaktan çok, farklı matematiksel biçimlere uygun olarak oluşturulacak modellerin test edilmesi olarak belirlenmiştir. Model çözümlerinde TSP 7.0 paket programı kullanılmıştır.

Değişkenler arası korelasyon ve kovaryanslar da dikkate alınarak, adım adım regresyon yöntemi izlenmiştir.

Öncelikle, cari değerlerle çalışıldığı için, zaman etkisi (trend faktörü) modele dahil edilmiştir. Ayrıca, doğrusal modeller oluşturulurken Türkiye'de 1980-1983 askeri döneminin özelliği ve 1987 ve 1989 seçim yılları olması nedeniyle uygulanan seçim ekonomisi de dikkate alınarak, bu yıllar için DW adlı bir düzenleyici değişgen oluşturulmuştur. Bu dönemlerin çok kısa olması ve serinin tamamına dağılmış olması nedeniyle, dönemler arası yapısal farklılıkları test etmek üzere bir yapısal analiz uygulanamamıştır. Yine de, bu dönemlerde tahminlerin olumsuz yönde etkileyeceği düşünülerek, regresyon doğrusunun bu dönemlerde kesintiye uğratılması, alternatif bir metod olarak benimsenmiştir. 1980, 1981, 1982, 1983, 1987, 1989 verilerinin kabul edilemez veri niteliğinde olmadıkları da anlaşılmıştır.

İlk olarak:

$$M_1 = B_0 + B_1 (DBDOLY) + B_2 (ITOS) + B_3 (KURD) + B_4 (MBTK) + B_5 (TIBB) + B_6 T + u$$

modeli denenmiş ve MBTK ve T değişgenlerine ait β ve β parametrelerine ait (t) istatistiklerinin değerlendirilmesi sonucu bu değişgenler model dışı bırakılmıştır.

Tablo 3. Doğrusal Model 2'ye Ait Çözümler

LS // Dependent Variable is M1
Date: 4-12-1974 / Time: 12:07
SMPL range: 1970 - 1990
Number of observations: 21

VARIABLE	COEFFICIENT	STD. ERROR	T-STAT.	2-TAIL SIG.
C	-209.43049	103.93150	-1.9128830	0.074
DBDOLY	0.0255213	0.0123852	4.1556975	0.001
ITOS	0.5132554	0.02297561	19.280365	0.000
KURD	-5.6531516	0.9117997	-6.2054763	0.000
TIBB	0.1976226	0.0435977	4.3036410	0.001

R-squared	0.998972	Mean of dependent var	4239.905
Adjusted R-squared	0.998715	S.D. of dependent var	7903.541
S.E. of regression	283.2948	Sum of squared resid	1284095.6
Durbin-Watson stat	1.540010	F-statistic	3537.671
Log likelihood	-145.5157		

RESIDUAL	PREDICT	ABS. RESIDUAL	ACTUAL	FITTED		
			1970	154.983	35.2560	-120.832
			1971	138.783	42.8220	-95.134
			1972	125.304	52.8710	-72.4133
			1973	104.322	65.8020	-38.520
			1974	81.2747	83.6990	7.42420
			1975	92.4502	117.639	25.1889
			1976	59.2639	150.332	91.0681
			1977	50.2370	209.119	158.882
			1978	-52.4340	233.575	342.319
			1979	-252.333	467.700	720.033
			1980	-313.797	733.500	1052.30
			1981	-442.143	1051.30	1533.45
			1983	-319.713	1407.00	1726.72
			1983	252.717	2083.90	1531.19
			1984	219.104	2447.60	2228.50
			1985	-170.594	3420.00	3590.59
			1986	115.045	5357.40	5243.35
			1987	413.559	8632.30	8269.74
			1989	63.9581	11311.5	11247.5
			1989	-575.145	19560.1	20135.2
			1990	266.356	21398.7	21132.4

Denediğimiz Üçüncü Model (NİHAİ MODEL 1)

$$M1 = B0 + B (DBDOLY) + B1 (ITOS) + B2 (KURD) + B1 (TIBB) + B3 (DW) + u$$

Modele ilişkin çıktı incelendiğinde, önceki modelden daha başarılı olduğu görülmüştür. Ayrıca bu modelde otokorelasyon için Durbin Watson testi yaptığımızda (sd.21, k=5 için du=0.83 ;dl=1.96) dl<d=2.064 < (4-dl)

olduğu için, birinci mertebeden otokorelasyonunu bulunmadığı kabul edilmiştir.

Parametlere için ayrı ayrı t-testi uyguladığımızda (t=2.131) tüm parametrelerin istatistiklerinin tablo değerinden yüksek olduğu görülmüş ve parametlerin hepsinin güvenilir olduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca değişkenlerin grup halinde başarısızlığı testi için F istatistiğine başvurulmuştur (F tablo 2.90)

$$F_{hesap} > F_{tablo}$$

olması nedeniyle sabit parametre dışındaki parametrlerni anlamlı olduğu sonucuna vardır. Yani Nihai model 1 de yer alan değişgenler M1 deki değişimin % 99.9 unu başarıyla açıklamaktadır.

Tablo 4. Doğrusal Model 3 (Nihai Model 1) e Ait çözümler

LS // Dependent Variable is M1				
Date: 4-12-1984 / Time: 12:10				
SMPL range: 1970 - 1990				
Number of observations: 21				
VARIABLE	COEFFICIENT	STD. ERROR	T-STAT.	2-TAIL SIG.
C	-809.09695	60.222620	-3.4720998	0.003
DBDOLY	0.0956357	0.0098520	9.7032021	0.000
ITOS	0.5063373	0.0149624	33.840599	0.000
KURD	-7.9075492	0.6241597	-12.669112	0.000
TIBB	0.2845717	0.0288543	9.8623625	0.000
DW	-615.01925	100.53484	-5.1113952	0.000
R-squared	0.999705	Mean of dependent var	4238.905	
Adjusted R-squared	0.999607	S.D. of dependent var	7903.541	
S.E. of regression	156.6188	Sum of squared resid	367941.5	
Durbin-Watson stat	2.064217	F-statistic	10183.28	
Lpg likelihood	-132.3949			
Covariance Matrix				
C,C	3524.764	C,DBDOLY	-0.269570	
C,ITOS	-0.141861	C,KURD	7.769692	
C,TIBB	-0.094753	C,DW	10.18063	
DBDOLY,DBDOLY	7.710-05	DBDOLY,ITOS	2.260-07	
DBDOLY,KURD	-0.005457	DBDOLY,TIBB	0.000211	
DBDOLY,DW	-0.642274	ITOS,ITOS	0.000224	
ITOS,KURD	-0.001255	ITOS,TIBB	-0.000182	
ITOS,DW	0.114403	KURD,KURD	0.389575	
KURD,TIBB	-0.014927	KURD,DW	37.04028	
TIBB,TIBB	0.000833	TIBB,DW	-1.566228	
DW,DW	10127.37			
Residual Plot				
	obs	RESIDUAL	ACTUAL	FITTED
	1970	114.692	35.2360	-79.4357
	1971	78.2830	43.6220	-34.6610
	1972	67.1435	52.8910	-18.2725
	1973	22.1991	69.8030	37.5039
	1974	-0.47439	88.6990	89.1734
	1975	7.24033	117.639	110.399
	1976	-55.0537	150.382	206.236
	1977	-62.068	209.119	291.726
	1978	-246.661	283.595	530.256
	1979	71.7752	447.700	395.927
	1980	53.8954	728.560	684.610
	1981	-209.832	1091.30	1301.13
	1982	-197.2937	1407.00	1426.29
	1983	87.4770	2083.90	1996.42
	1984	302.671	2447.60	2144.93
	1985	-157.534	3420.00	3577.53
	1986	-191.165	4357.40	3548.55
	1987	211.544	5682.30	3470.76
	1988	-7.48464	7131.15	11319.0
	1989	-108.082	19560.1	19668.8
	1990	52.0429	31998.7	31944.7

3.2. Logaritmik biçime uygun modeller

Alternatif olarak M1 para stoğu tam logaritmik biçimde ele alınmış ve log-doğrusal biçim uygulanmıştır.

Adım adım regersoyun uygulamasının ilk adımı

$$\text{Log M1} = \text{Log } \beta_0 + \beta_1 \text{ Log T} + \beta_2 \text{ Log TIBB} + u$$

modeli denenmiş, parametreleri başarılı bulunmuştur.

Tablo 5. Logaritmik Model 1 e Ait Çözümler

```

LS // Dependent Variable is LN1
Date: 4-15-1994 / Time: 13:11
SMPL range: 1970 - 1990
Number of observations: 21
=====
      VARIABLE      COEFFICIENT      STD. ERROR      T-STAT.      2-TAIL SIG.
=====
          C          1.5114224          0.1177115          12.844337          0.000
          LT          0.5124492          0.0985972          5.1974032          0.000
          LTIBB      0.6420762          0.0295581          21.721904          0.000
=====
R-squared              0.992052      Mean of dependent var    6.600554
Adjusted R-squared    0.992261      S.D. of dependent var   2.127537
S.E. of regression    0.166334      Sum of squared resid    0.628325
Durbin-Watson stat    0.728227      F-statistic              1253.196
Log likelihood         7.047098
=====

```

Yukarıdaki çıktıda Log T=LT; Log TIBB=LTIBB olarak ifade edilmiştir.

Modelin genişletilmesinin daha uygun olabileceği düşünülerek ikinci bir logaritmik model denenmiştir.

$$\text{Log M1} = \text{Log } \beta_0 + \beta_1 \text{ Log T} + \beta_2 \text{ Log TIBB} + \beta_3 \text{ Log MBTK} + u$$

Bu ikinci modele ilişkin çıktılar incelendiğinde, değişkenleri itibarıyla doğrusal modele daha yakın bir modeldir. Üzeride çalışılan bu iki numaralı logaritmik model nihai model 2 olarak adlandırılmıştır.

$$\text{LM1} = \text{Log } \beta_0 + \beta_1 \text{ LT} + \beta_2 \text{ LTIBB} + \beta_3 \text{ LMBTK} + u$$

Bu modele ilişkin bulgu değerlendirmeler şöyledir:

Pe TESTİ VE TÜRKİYE İÇİN BİR UYGULAMA

Tablo 6. Logaritmik Model 2 (Nihai Model II) ye Atı Çözümler

LS // Dependent Variable is LM1
 Date: 4-12-1994 / Time: 12:12
 SMPL range: 1970 - 1990
 Number of observations: 21

VARIABLE	COEFFICIENT	STD. ERROR	T-STAT.	2-TAIL SIG.
C	1.1375774	0.1599524	7.4245659	0.000
LT	0.3121021	0.1144454	2.7270821	0.014
LTISB	0.40678E5	0.0929341	4.3771076	0.000
LMSTK	0.4136505	0.1582053	2.6337961	0.017

R-squared	0.995073	Mean of dependent var	6.600584
Adjusted R-squared	0.994203	S.D. of dependent var	2.127937
S.E. of regression	0.152016	Sum of squared resid	0.445237
Durbin-Watson stat	0.697000	F-statistic	1144.364
Log likelihood	10.64227		

Covariance Matrix:

C,C	0.025535	C,LT	0.015193
C,LTISB	0.010977	C,LMSTK	-0.019483
LT,LT	0.013093	LT,LTISB	0.004922
LT,LMSTK	-0.012023	LTISB,LMSTK	0.002637
LTISB,LMSTK	-0.014192	LMSTK,LMSTK	0.025029

Residual Plot				obs	RESIDUAL	ACTUAL	FITTED	
	:		*		1970	0.09333	3.58224	3.4888
	:		*		1971	0.00063	3.77553	3.77493
	:		*		1972	-0.00225	3.95233	3.97046
	:		*		1973	0.04276	4.24528	4.23292
	:		*		1974	0.00771	4.42525	4.47259
	:		*		1975	-0.13213	4.72722	4.87775
	*		:		1976	-0.28437	5.01318	5.29755
	*		:		1977	0.22179	5.34233	5.23555
	*		:		1978	-0.14351	5.64735	5.79106
	:		*		1979	0.02671	6.14723	6.12112
	:		:		1980	0.27234	6.50442	6.33198
	:		:		1981	0.20757	6.99512	6.78756
	:		*		1982	0.10770	7.24922	7.14152
	:		*		1983	0.19278	7.64200	7.44322
	:		*		1984	0.12917	7.90286	7.67369
	:		*		1985	0.03740	8.13740	8.07799
	:		*		1986	-0.07571	8.58623	8.66195
	:		*		1987	-0.02581	9.05904	9.09486
	*		:		1988	0.24248	9.33358	9.57605
	:		*		1989	-0.08534	9.83125	9.96458
	:		*		1990	-0.08697	10.3545	10.2676

İki nolü nihai modelin parametreleri teker teker incelendiğinde (%5 haat, 17 sd için $t=2.11$) tüm parametrelere ilişkin (t) istatistiklerinin tablo değeriinden büyük olduğu görölür, dolayısıyla tüm parametler ayrı ayrı başarılı bulunr. Ayrıca, tüm parametrelerin bir grup halinde testi F istatistiği yardımıyla yapılr ve c sabit parametre dışındaki değişgenlere ait parametrelerin grup halinde başarılı oldukları, modelin LM1 serisindeki (yıllık) değişimlerin % 99.5 ini açıkyadığı kabul edilir.

Ancak modeldeki birinci mertebeden otokorelasyon bulunup bulunmadığını anlamak için Durbin Watson testi uygulandığında:

$$d_l = 1.026 \text{ ve } d_u = 1.669 \text{ olarak bulunmuştur}^{33}.$$

d hesap $< d$ tablo olması nedeniyle modelde birinci mertebeden pozitif otokorelasyonun varlığı kabul edilmiştir.

Bu model P_e testi için kabul edilebilir nitelikte olmasına rağmen, tahmin için kullanılacak modellerde otokorelasyonun giderilmesi gerektiği açıkça görölmektedir.

Modeldeki otokorelasyonun giderilmesi için Thail Nagar istatistiğine bağ vurularak otokorelasyon katsayısı ($\hat{\rho}$) 0.72 olarak tahmin edilip gerekli dönüşimler yapılarak DLM1 ; DLT; DLTIBB; DLMBTK değişgenleri hesap edilmiştir.³⁴.

Hesaplanan yeni değişgenler yardımıyla Nihai model 3 çözülmüş ve otokorelasyonun giderildiği görölmüştür. Ancak Nihai model3 P_e testi için kullanılamamaktadır. Çünkü bu testin uygulanabilmesi için bağımlı değişgenin her iki seride de aym tamma sahip olması gerekmektedir.

Eğer testler sonucu logaritmik biçimin geçerli olduğu kabul edilirse gelecek tahminleri için Nihai model 3 kullanılmalıdır.

33 Mehmet Genceli, a.g.e., s. 509-511, 595.

34 Gujarati "Econometrics", s. 392.
Thail Nagar istatistiği:

$$\hat{\rho} = \frac{n^2 (1 - d/2) + k^2}{n^2 - k^2}$$

Tablo 7. Logaritmik Model 3 (Nihai Model III) e Ait Çözümler

Dependent Variable is DLM1
 Date: 4-01-1994 / Time: 12:01
 Model range: 1971 - 1990
 Number of observations: 20

VARIABLE	COEFFICIENT	STD. ERROR	T-STAT.	2-TAIL SIG.
C	-0.4839879	0.5192796	-0.9512948	0.3554
DLT	1.8492272	0.9893766	1.8709743	0.0798
DLTIBB	0.2154894	0.1463752	1.4721720	0.1604
DLMBTK	0.4604711	0.1528267	3.0120283	0.0083
R-squared	0.970927	Mean of dependent var	2.135203	
Adjusted R-squared	0.965476	S.D. of dependent var	0.430313	
S.E. of regression	0.117116	Sum of squared resid	0.219457	
Log Likelihood	16.79453	Region	1	
Number of iterations	1			

Year	Residual	DLT	DLTIBB	DLMBTK	DLT	DLTIBB	DLMBTK
1971	0.11115	1.87110	0.21549	0.46047	1.87110	0.21549	0.46047
1972	0.11115	1.87110	0.21549	0.46047	1.87110	0.21549	0.46047
1973	0.11115	1.87110	0.21549	0.46047	1.87110	0.21549	0.46047
1974	0.11115	1.87110	0.21549	0.46047	1.87110	0.21549	0.46047
1975	0.11115	1.87110	0.21549	0.46047	1.87110	0.21549	0.46047
1976	0.11115	1.87110	0.21549	0.46047	1.87110	0.21549	0.46047
1977	0.11115	1.87110	0.21549	0.46047	1.87110	0.21549	0.46047
1978	0.11115	1.87110	0.21549	0.46047	1.87110	0.21549	0.46047
1979	0.11115	1.87110	0.21549	0.46047	1.87110	0.21549	0.46047
1980	0.11115	1.87110	0.21549	0.46047	1.87110	0.21549	0.46047
1981	0.11115	1.87110	0.21549	0.46047	1.87110	0.21549	0.46047
1982	0.11115	1.87110	0.21549	0.46047	1.87110	0.21549	0.46047
1983	0.11115	1.87110	0.21549	0.46047	1.87110	0.21549	0.46047
1984	0.11115	1.87110	0.21549	0.46047	1.87110	0.21549	0.46047
1985	0.11115	1.87110	0.21549	0.46047	1.87110	0.21549	0.46047
1986	0.11115	1.87110	0.21549	0.46047	1.87110	0.21549	0.46047
1987	0.11115	1.87110	0.21549	0.46047	1.87110	0.21549	0.46047
1988	0.11115	1.87110	0.21549	0.46047	1.87110	0.21549	0.46047
1989	0.11115	1.87110	0.21549	0.46047	1.87110	0.21549	0.46047
1990	0.11115	1.87110	0.21549	0.46047	1.87110	0.21549	0.46047

3.3. Modellerin Pe testi vasıtasıyla karşılaştırılması

Bu amaçla, kabul edilen modellerden doğrusal kalıba uygun olan M1. Logaritmik kalıba uygun olan M2 olarak kabul edilmiştir.

$$M1 : M1 = \beta + \beta \text{DBDOLY} + \beta \text{ITOS} + \beta \text{KURD} + \beta \text{TIBB} + \beta \text{DW} + u$$

$$M2 : LM1 = \text{Log } \emptyset + \emptyset \text{LT} + \emptyset \text{LTIBB} + \emptyset \text{LMBTK} + u$$

Pe testi uygulamak için Gauss Newton regresyon değişkenleri ve ilgili modeller şöyle tanımlanmıştır:

$$Y_t - \hat{x}_t = \hat{x}_t b + a(\hat{z}_t - \log \hat{x}_t) + \text{hata payı}$$

$$\log Y - \hat{z}_t c + d(\hat{x}_t - \exp \hat{z}_t) + \text{hata payı}$$

Bu modellerde Y bağımlı değişgenin gerçek değerlerini x birinci model yardımıyla elde edilen tahmin değerlerini X birinci modelin bağımsız değişgen matrisini, z ikinci modelden elde edilen logaritmik tahminleri, Z ise ikinci modelin bağımsız değişgen matrisini ifade etmektedir.

Ayrıca yeni regresyon denklemleri çözümünde aşağıdaki dönüştürmeler yapılmıştır:

$$Y_t - \hat{x}_t = K$$

$$\hat{x}_t - \log |\hat{x}_t| = hh1$$

$$\log Y_t - \hat{z}_t = S$$

$$\hat{x}_t - \exp \hat{z}_t = hh2$$

$$\hat{z}_t - \log \hat{x}_t = hh3$$

M1 modeli için x mutlak değer ve cebirsel değer olarak iki şekilde ifade edilerek çözüm yapılmıştır.

Model çözümlerinde X ve Z bağımsız değişgenler matrisleri için bulunan parametreler:

$$(1 - a) \beta = b \text{ ve } (1 - d) \emptyset = c$$

şeklindedir.

Tablo 9: Pe Testi İçin 1. Model

```

=====
Case: 4-12-1994 / Time: 12:33
EMPL range: 1970 - 1990
Number of observations: 21
=====
      VARIABLE      COEFFICIENT      STD. ERROR      T-STAT      PROB. > |T|
=====
      C            -59.918507      72.878455      -0.821384      0.4239
      DBDGLY       0.0021247      0.0077135      0.273733      0.7879
      ITOS         2.0085815      0.0147048      136.61136      0.0000
      LARD        -0.0235495      0.0045137      -51.94243      0.0000
      TIES        -0.0035533      0.0031255      -11.37379      0.0001
      CN          18.230124      93.388752      0.1954735      0.8711
      MHI         20.742274      14.973642      1.3855195      0.1811
=====
R-squared          0.120234      Mean of dependent var  5.265403
Adjusted R-squared -0.256308      S.D. of dependent var  135.6236
S.E. of regression 152.0274      Sum of squared resid  223572.5
Durbin-Watson stat 2.229314      F-statistic           0.317944
Log likelihood     -131.0455
=====

```

```

=====
Covariance Matrix
=====
      C,C          5227.163      C,DBDGLY       -0.351779
      C,ITOS      -0.251672      C,KURD         3.519403
      C,TIES       0.025044      C,CN          -190.2583
      C,MHI       -637.0677      DBDGLY,DBDGLY  7.542005
      DBDGLY,ITOS  3.22E-11      DBDGLY,LARD   -0.007131
      DBDGLY,TIES  0.000194      DBDGLY,CN     -0.001976
      DBDGLY,MHI  0.029555      ITOS,ITOS     91.2316
      ITOS,KURD   -0.001255      ITOS,TIES     -0.000178
      ITOS,LARD   3.130794      ITOS,MHI      1.002471
      ITOS,TIES   1.117361      LARD,LARD     101.1191
      CN,CN        9339.250      TIES,TIES     11.51467
      TIES,MHI    -0.038400      CN,CN         9339.250
      CN,MHI      175.7355      MHI,MHI       224.2297
=====

```

```

=====
Residual Plot
=====
      OBS RESIDUAL ACTUAL FITTED
=====
      1 1970  3.10115  147.233  13.810
      2 1971 -20.5533  73.2826  79.6353
      3 1972 -17.8354  57.1535  84.7998
      4 1973  71.8735  32.1991 -39.6774
      5 1974  50.5777 -0.47440 -31.0543
      6 1975  53.5775  7.24030 -48.4272
      7 1976 -6.94828 -55.8537 -48.9054
      8 1977 -33.9111 -82.6059 -48.7757
      9 1978 -195.310 -248.651 -51.3504
      10 1979  84.3528  71.7732 -12.5776
      11 1980  56.4262  53.8904 -12.5353
      12 1981 -208.370 -209.832 -1.46134
      13 1982 -24.9773 -19.2939  5.68334
      14 1983  98.5282  87.4759 -11.0492
      15 1984  204.353  302.671 -1.62234
      16 1985 -164.747 -157.536  7.21266
      17 1986 -203.741 -191.153  12.5861
      18 1987  183.473  211.544  28.0711
      19 1988  9.17901 -7.48097 -15.6595
      20 1989 -100.904 -108.030 -7.17254
      21 1990  48.5810  52.0391  3.35204
=====

```

Tablo 10. Pe Testi İçin 2. Model

LS // Dependent Variable is K
 Date: 4-12-1994 / Time: 12:47
 SMPL range: 1970 - 1990
 Number of observations: 21

PARAMETER	COEFFICIENT	STD. ERROR	T-STAT.	2-TAIL SIG.
C	-3.6728888	62.053775	-0.1401265	0.891
DEDDLY	0.0067818	0.0100376	0.0778312	0.939
ITCS	0.0027214	0.0155565	0.1749114	0.864
KURD	-0.0188941	0.6343707	-0.0295635	0.947
TIBB	-0.0014594	0.0292938	-0.0498098	0.961
DW	5.1832614	102.18886	0.0502527	0.961
HMB	68.704105	68.120824	0.7796579	0.449

Mean of dependent var	2.360408
S.D. of dependent var	135.6356
Sum of squared resid	352629.4
F-statistic	0.101311
Log likelihood	-131.9485

Covariance Matrix

C,C	3848.437	C,DEDDLY	-0.227980
C,ITCS	-0.805152	C,KURD	3.591894
C,TIBB	-0.027144	C,DW	-62.97172
C,HMB	-982.5679	DEDDLY,DEDDLY	0.000101
DEDDLY,ITCS	3.720-06	DEDDLY,KURD	-0.005659
DEDDLY,TIBB	0.000218	DEDDLY,DW	-0.052916
DEDDLY,HMB	0.023312	ITCS,ITCS	0.000242
ITCS,KURD	-0.001481	ITCS,TIBB	-0.000184
ITCS,DW	6.140463	ITCS,HMB	0.307697
ITCS,HMB	1.402151	KURD,DEDDLY	0.000000
KURD,ITCS	0.000000	KURD,HMB	0.000000
KURD,DW	0.000000	TIBB,ITCS	-1.501310
KURD,HMB	0.000000	DW,DW	10442.56
TIBB,ITCS	-0.000000	HMB,HMB	7765.261
TIBB,HMB	0.000000		
DW,DW	10442.56		
HMB,HMB	7765.261		

DATE	obs	RESIDUAL	ACTUAL	FITTED
1970	134.484	114.692	-69.7618	
1971	59.7513	79.2220	3.52173	
1972	-15.8735	57.1123	23.0431	
1973	-0.51810	32.1991	32.8172	
1974	6.82590	-0.47440	-7.30029	
1975	0.11866	7.24030	7.12164	
1976	-48.0346	-55.8537	-7.81910	
1977	-69.8781	-82.6068	-12.7287	
1978	-210.078	-246.661	-36.5825	
1979	57.2804	71.7732	14.4928	
1980	60.5962	53.8904	-6.70580	
1981	-194.297	-209.832	-15.5346	
1982	-21.7460	-19.2939	2.45202	
1983	94.0202	87.4769	-6.54323	
1984	898.222	302.671	4.44925	
1985	-158.730	-157.534	1.19585	
1986	-198.314	-191.155	7.15883	
1987	202.795	211.544	8.74915	
1988	-2.48329	-7.42047	-4.99658	
1989	-104.628	-108.080	-3.45197	
1990	50.6139	52.0391	1.42520	

1 Nolu modelde; hhl adlı değişgene ait parametre (a) olarak kabul edilirse Doğrusal Yapıdaki Model için test:

$$H_0 : a = 0$$

$$t = \frac{\hat{a} - a}{\sigma_a} = 1.3855$$

$$H_1 : a \neq 0$$

$$t_{\text{hesap}} < t_{\text{tablo}} \quad \text{olduğu için}$$

Doğrusal Modelin Para Stoğu'nu açıklamakta başarılı olduğu, hataların logaritmik biçimden bağımsız olduğu anlaşılmaktadır. 2 Nolu model de 1 nolu model gibi Doğrusal Biçimin testi için denenmiştir. Burada lh3 serisi hesaplanırken tahminler serisinin logaritmaları alındıktan sonra cebirsel işaretler de dikkate alınarak düzeltme yapılmıştır.

$$H_0 : a = 0$$

$$H_1 : a \neq 0$$

Hipotezleri test edildiğinde t hesap (= 0.779) < t tablo olduğundan Ho hipotezi kabul edilir; yani, doğrusal modelin başarılı olduğu kabul edilir.

3 Nolu model Logaritmik biçim için test edilmelidir. Ancak bu test sonucu karşılaştırma tamamlanmış olur. Sadece doğrusal modelin test edilip yeterli bulunması, logaritmik modelin yetersizliğini göstermeye yetmez. Logaritmik modelin testi:

$$H_0 : d = 0$$

$$t = \frac{\hat{d} - d}{\sigma_d} = 2.135$$

$$H_1 : d \neq 0$$

t tablo değeri (16 serbestlik derecesi ve % 5 hata ile) 2.12 olarak bulunur. $t_{\text{hesap}} > t_{\text{tablo}}$ olduğu için $d \neq 0$ şeklindeki alternatif hipotez kabul edilir. Yani logaritmik biçimin para stoğunu açıklamada yetersiz kaldığı, hata paylarının doğrusal biçime bağlı olarak değiştiği, bu nedenle de logaritmik biçimin başarılı kabul edilmemesi gerektiği sonucuna varılır.

Yapılan testlerden elde edilen genel sonuç Türkiye'de 1970 - 1990 yılları arasında gerçekleşen (yıllık) para stoğu (M1) de meydana gelen değişimler doğrusal biçim ile açıklanabilmektedir.

Pe testinde, bizi farklı iki modelin karşılaştırılması ilgilendirmektedir ve testin amacı hesaplanan a ve d parametrelerinin irdelenmesidir. Bu nedenle,

model yorumları, sadece bu yönleriyle dikkate alınmışlardır. Ancak dikkati çeken noktalardan biri de düzeltilmiş R^2 'nin serbestlik derecesi ve R^2 ye bağlı olarak negatif çıkabilmesidir³⁵⁻³⁶⁻³⁷.

Böylece farklı biçimdeki modellerin mukayeselerini mümkün kılan Pe testinin uygulanabilir olduğu da anlaşılmıştır.

KAYNAKÇA

1. Amemiya T. "Selection of Regressors", International Economic Review 1980, vol 21.,
2. Atkinson A.C., "A test for Discriminating Between Models", Biometrika 1969, vol 56.
3. Atkinson A.C. "A method for Discriminating Between Models", Journal of Royal Statistical Society 1970, Series B vol 32.
4. Box G.E.P and D.R.Cox, "An analysis of transformation", Journal of Royal Statistical Society 1964, series B, vol 26.
5. Chow C.G. "Econometrics" Mc. Graw-Hill Int. Book Comp. Singapore 1983.
6. Cox D.R. "Test of Separate Families of Hypotheses" Proceeding of the forth Berkeley Symposium on Mathematical Statistics of Probability, 1961.
7. Davidson R and J.G. MacKinnon, "Several Test for Model Specification in the Presence of Alternative Hypotheses", Econometrica 1981, vol 49.
8. Davidson, J.G. Mac Kinnon, "Estimation and inference in econometrics", Oxford University Press, 1993.

35 A. Koutsoyiannis, "Theory of Econometrics" Barnes-Noble: 2. baskı 1978, Great Britain, s. 129.

36 Damordar Gujarati, "Basic Econometrics", MacGraw Hill: 2. Baskı, Singapore, s. 183.

37
$$\bar{R}^2 = 1 - \left[(1 - R^2) \cdot \frac{N-1}{N-k} \right]$$

olduğundan, R^2 'nin sıfıra yaklaştığı durumlarda $[(N-1)/(N-k)]$ değerine bağlı olarak, düzeltilmiş R^2 negatif olabilir.

9. Deaton A.Ş. "Spesification and testing in applied demand analysis", Economic Journal 1978, vol 88.
10. Dhrymes P.J. "Restiricted and unrestricteğ reduced forms: Asimptotic distrubution and relative efficiency", Econometrica 1973, vol 41.
11. Fisher G.R. and M. Mc Alleer, "Alternative Procedures and Associated test of Significance for Nonnested Hypotheses", Journal of Econometrics 1981, vol 16.
12. Genceli Mehmet "Ekonometride İstatistik İlkeler", Filiz Kitabevi: İstanbul 1989.
13. Godfrey L.G. "Testing nonnested Models After Estimation by Instrumental Variables or Least Squares", Econometrica 1983, vol 51.
14. Gujarati Demordar, "Basic Econometrics", Mc Graw Hill Int.Ed.: 2. Baskı Singapore.
15. Hansman J.A. "Spesification tests in Econometrics", Econometrica 1978, vol 46.
16. Kihçbay Ahmet, "Ekonometrinin Temelleri", İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayın No: 464, İstanbul 1980.
17. Koutsoyannis A. "Theory of Econometrics", Barnes and Noble : 2. Baskı 1978, Great Bultain.
18. Leamer E. "Spesification Searches" John Wiley Pub. Inc. : New York 1978.
19. Leamer E.E. "Model Choice and Spesification Analysis", Handbook of Econometrics, Vol I, Bölüm 5; editor Z. Grifiches and M.D. Intriligator North Nolland: Amsterdam 1983.
- 20) MacKinnon J.G. "Model Spesification Tests Against Nonnested Alternatives", Econometric Review 1983, vol 2.
21. Newey W.K. and K.D. West "Hypotheses Testing With Efficient Method of Moments Estimators" International Economic Review 1987, vol 28.
22. Peseran M.H. and A.S. Deaton "Testing Nonnested Nonlinear Regression Models" Econometrica 1978.

23. Peseran M.H. and A.S. Deaton "Testing Nonnested Nonlinear Regression Models", Econometrica 1979, vol 46.
24. Peseran M.H. "Comparision of Local Power of Alternative Test of Nonnested Pegrressiodn Models", Econometrica 1982, vol 50.
25. Pollak R.A. and T.J. Wales "The Likelihood Dominance Criterion: a new approach to model selection" Journal of Econometries 1991, vol 47.
26. Quadt R.E, "A comparision of methods for testing nonnested hypotheses" Review Economics and Statistics, 1974, vol 56.
27. DİE Aylık İstatistik Bültenleri, Ankara 1990/ VIII - 1991 / VIII.
28. İTO, "Fiyat İndeksleri" 1990, Şubat, İstanbul.
29. İTO, "Türkiye 90, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler", İstanbul.
30. TCMB, "Üç Aylık Bülten", Ankara, 1987-11 - 1991-1, III.